



Circular nº 6

Juliol 2003

Amics de Besalú i el seu comtat

EDITORIAL

Un cop més ha arribat la primavera i l'inici de l'estiu, temps de la màxima activitat de la nostra Entitat. La nostra voluntat és portar aquest dinamisme a la resta de l'any, amb sessions culturals a la Cúria Reial (concerts, exposicions, conferències) i algunes sortides matinals donat que els dies són més curts, visitant pairalies importants, restes de castells, ponts medievals... tal i com hem fet aquest darrer trimestre.

Volem sortir d'aquella "hivernació" d'anys i fer activitats. Potser que al principi siguem pocs però segur que estarem plens d'inquietuds culturals.

L'Ajuntament i el poble de Besalú estan celebrant durant aquest any el mil·lenari de la consagració de l'església monacal de Sant Pere. El programa consta d'una munió de conferències per part de prestigiosos catedràtics, alternant-les amb concerts de música gregoriana i polifònica. Tots estan essent un èxit. Cal felicitar cordialment el Sr. Alcalde i el regidor de cultura per l'encert d'aquesta iniciativa. Aprofitant l'avinentsa d'aquesta efemèride, orientarem la temàtica del XII Seminari d'Art Romànic sobre el mateix tema, amb tres referents inèdits de l'església de Sant Pere.

Recordarem que Amics de Besalú, juntament amb la parròquia de Sant Pere i l'Ajuntament vàrem celebrar l'any 1977 el mil·lenari de l'acte de fundació d'aquesta església.

L'Ajuntament d'Olot organitzà durant els mesos de març i abril, amb la nostra col·laboració, una exposició de "Els nou Beats mossàrabs segle X" de la col·lecció particular del president d'Amics de Besalú, el qual va donar dues conferències sobre "Beat i els beats" i "L'art mossàrab" que van ser un èxit cultural a la capital de la Garrotxa.

LLIBRES

Títol: “ Com érem fa 700 anys. Una crònica de la vida quotidiana a la corona catalano-aragonesa del segle XIII”.

Autor: Montserrat Rumbau. Llicenciada en Historia Antiga i Literatura Catalana.

Editorial: Tibidabo Edicions, S. A. Col·lecció “Cal saber”. Barcelona 1996

Núm. pàg.: 303, 7 plànols i 33 fotografies. (13 €).

Aquest interessant llibre ens parla de la vida quotidiana de fa 700 anys, en el marc de la Corona catalano-aragonesa. Les costums, les guerres, la gent, la monarquia i anècdotes, són el fil conductor per explicar com vivien els catalans de l'època i quines eren les seves inquietuds.

Està dividit en set parts. La primera, *Què passa* ens parla de les tres grans Cròniques d'aquest segle, el “Llibre dels feits” del rei Jaume I, la Crònica de Bernat Desclot i la Crònica de Ramon Muntaner. Ens explica, també, la consolidació de Catalunya com a potència marítima i de les tensions que hi va haver amb Castella durant la conquesta de València.

La segona, *Qui som*, ens parla del pluralisme existent, cristians, jueus i musulmans i de l'esperança de vida. De com es van desenvolupar les ciutats. Del comerç i de les vies de comunicació utilitzades per comerciar, viatjar o peregrinar.

La tercera part, *Viure a Barcelona*, ens descriu les esglésies i convents en temps del rei Jaume I. Com eren les cases dels rics i com es va fer la muralla nova.

La quarta, *Els desvalguts*, en la que parla principalment de les dones, dels dots per poder-se casar, de les amistançades i dels fills il·legítims. I també de quines responsabilitats comporta tenir un esclau, dels mercedaris i els captius, de la justícia i de tota una societat solidària amb els pobres.

La cinquena part, *Els que manen*, fa referència als reis i als límits del seu poder, així com dels monestirs, els conflictes feudals, de com les ordes militars ajudaren en les conquestes i de com la Inquisició va acabar amb els heretges.

La sisena, *La guerra*, repassa la conquesta, les ràtzies al nord d'Àfrica. Explica qui eren els almogàvers, Roger de LLúria i la gran croada contra Catalunya que va fracassar.

La setena i última, *Els costums i vida quotidiana*, ens explica les festes i les menges. Quins insults utilitzaven o d'on van sortir els refranys i les frases fetes.

Com podem veure, aquest llibre exhaureix tots els temes de la vida dels catalans del segle XIII, està escrit d'una manera plana i suggestiva, adient per passar-ho bé llegint-lo. A part es complementa amb 33 fotografies didàctiques i 7 plànols explicatius. El recomanem.

FITXA ROMÀNICA

LA MAJESTAT DEL LLIERCA

A les acaballes de l'any 1994 es va trobar una petita Majestat a les ribes del riu Llierca. S'ignora el poble concret on era venerada així com la seva autoria.

Els estudiosos anomenen Majestat a tot Crist vestit amb túnica "manicata" (túnica amb mànigues) per diferenciar-lo de la Maiestas Domini o Pantocràtor, el qual és representat sedent i entronitzat. La Majestat és un Crist que es representa dret, viu i triomfant de la mort, sense cap senyal de patiment, posat sobre la creu que, lluny de representar un instrument de suplici, és un tron per enaltir la seva magnificència.

El fet de representar les Majestats vestides no pressuposa un rebuig a un Crist nu, sinó un acte de respecte per exaltar la seva sublimitat de manera semblant a com se'ns representa – amb túnica i mantell- la Maiestas Domini. Ens ho confirma el fet que, coetàniament, a la part occidental de la Catalunya vella (Taüll, Boí) es representi els Davallaments amb el Crist abillat tant sols amb "perizonium" o tovallola.

El costum de la seva devoció s'expandí per ambdós vessants dels Pirineus catalans, àrea geogràfica on es concentren la major part de les majestats de l'occident europeu durant els segles XI, XII i XIII.

No crec necessari exposar ací un seguit de teories sobre el seu origen; el fet cert és que, en iniciar-se la revolta iconoclasta (trencadors d'imatges), durant els segles VII i VIII a l'imperi bizantí, molts monjos es varen fer escàpols

de la fúria persecutòria del seu cesaro-papisme i varen anar a raure a la Provença, on foren ben acollits. La mostra n'és una important colònia que s'establí a Narbona. Cal recordar que en el segle X aquesta ciutat era la seu de l'arquebisbat de la Catalunya Vella i els bisbes hi estaven sotmesos. És, doncs, versemblant que algun d'aquests monjos dugués una de les seves preuades imatges o que algun escultor, també perseguit i hostatjat a Narbona, expandís la imatge pels Pirineus, i se'n fessin còpies, esteses per ambdós vessants, com ja hem dit. Crec que aquesta teoria s'ajusta a la realitat. Amb aquesta introducció, entrarem a descriure la Majestat del Llierca.

És una petita Majestat processional, 0'38 cm. d'alçada, molt malmesa. La seva fusta és de xiprer i conserva relativament bé el seu tallat. Li manquen els braços i la mà esquerra que eren de fusta de pi com l'altra mà i el pal horitzontal de la creu. Existeix una gran desproporció entre el cos, els braços i el cap. El cos amida tant sols tres vegades el cap. És freqüent fer el cap més gros en l'escultura i la pintura romànica, possiblement per enaltir més la importància de la figura representada.

De l'empremta que varen deixar els braços sobre el camper, es comprova que eren exageradament llargs. Emmarcar la figura de Crist a la rodona de l'encreuament dels pals per fer-lo servir d'aurèola, obligava al tallista a enlairar els braços fins al centre del pal horitzontal. Si bé en la major part dels casos, les majestats tenen els braços horitzontals; en alguns, com aquest, son lleugerament enlairats, sense pressuposar aquesta posició una major o menor antiguitat del Crist. Les mans, no obstant, devien anar col·locades horitzontals.



Per estudiar el tallat de la peça, cal tenir en compte un fet important: l'escultor sabia que després d'ell entrava la feina del policromador, per la qual cosa tallava a grans trets i en feia sobresortir els més importants. L'encolat de lli i el gruix del guix acabaven d'arrodonir la superfície, sobre la qual es pintava.

L'escultor, doncs, va tallar per aquest motiu una mena de casquet per cabellera, insistint en la clenxa al mig, ben marcada, i en alguns llocs amb unes incisions paral·leles, fetes amb burí per assenyalar-ne els cabells. Lateralment, i a l'alçada dels ulls, com era habitual al romànic, hi marcà un esbós d'orelles.

A partir de la clenxa, el cabell s'ondula per ambdós costats, ben marcats. Els arcs superciliars de la faç son prominents, la unió dels quals es perllonga per fer la construcció del nas. Aquest devia ser recte i sobresortint. Els ulls son ametllats, ressaltats i allargats, buits de parpelles i nines, feina del policromador, dos pòmuls quasi plans amb restes de guix acaben per la part inferior amb dues incisions profundes, obliqües, fetes amb burí, que partint dels narius separen els pòmuls de la regió bucal.

La boca és construïda com els ulls, de forma ametllada i llarga, amb un vigorós i profund traç horitzontal de burí. El mentó, desdibuixat, és prominent per tal de posar-hi policromar la barba. L'espai entre el llavi superior i les dues incisions infranasals és deixat per modelar-hi el bigoti.

Malgrat l'esbós fet per l'escultor, el conjunt del cap és d'una gran serenor, amb un gest de tristesa resignada, majestuós. L'escultor, destre, sabia el que es feia. La túnica és llisa, d'escot rodó. Els únics plecs que s'observen son dos, poc marcats, un a cada banda, i que parteixen cap avall des del cinyell. Tanmateix, la túnica no adopta la forma de bitlla de les majestats tardanes, sinó que té forma tubular. La cintura és nuada per un cinyell que té l'aparença d'una corretja. Els nus és simple, senzill, i les seves extremitats penegen, lleugerament divergents, per entre les cames, sense arribar a l'extrem de la túnica.

A l'alçada del pit i entre els genolls, es poden veure les dues cavitats on anaven les metxes per engalzar el Crist a la creu. Els peus tenen una lleugera rotació externa, i les puntes dels quals són escapçats. A la única mà conservada amb prou feines es poden veure els dits.

La creu: la fusta del pal vertical és de roure i la del pal transversal és de pi. La forma de les potències (els extrems dels pals son eixamplats) son rectangulars. En l'encreuament dels pals presenta una forma rodona la qual emmarca el cap de Crist i feia alhora de nimbe.

La seva policromia segueix la pauta establerta per als frontals i baldaquins: la tela de lli encolada prèvia correcció de les imperfeccions de la fusta i una capa de guix encolat amb diversos gruixos per fer ressaltar els colors. El camper de la creu és vermellós,



amb bordura al llarg dels cantells dels pals, de color blau fosc.

Era costum col·locar en cada una de les potenses de les creus processionals, iconografia relativa a la Passió. Maria és presentada a la potença esquerra (dreta a la creu). Joan a la dreta, en la inferior, la figura d'Adam sortint del taüt, i en la potença superior el Sol i la Lluna, aquests totalment desapareguts.

Tanmateix, aquesta fórmula és una síntesi del calvari tradicional, el qual es troba amb certa freqüència tant en l'art de l'Europa meridional com a Bizanci i en la miniatura catalana des del segle XI i XII. Alguns son esculpits.

Les figures de Maria i Joan es mantenen impassibles i abstractes. Són pintades “ a la romànica” o sigui que no intenten reproduir sinó representar. El seu dolor el manifesten, no en els rostres sinó amb les mans, recolzades les unes sobre les galtes i les altres assenyalant a Crist. Aquesta posició de Maria, freqüent en Joan, és única entre les estudiades per nosaltres.

Es curiosa la representació d'Adam sortint del taüt. La seva presència el peu de la Creu era per demostrar que el Redemptor patí sacrifici a la Creu per a la humanitat, fins i tot per a Adam que ressuscità de la mort- pecat.

La presència, avui destruïda del Sol i de la Lluna, ja apareix en el món romà, continua en el paleocristià i es fa molt freqüent durant tot el romànic i demostren des del punt de vista cristià, el principi i la fi, l'Alfa i l'Omega.

A l'anvers de la creu, la policromia és pràcticament desapareguda. Tenia amb tota seguretat, al centre, dintre d'un cercle, l'Anyell Pasqual, i a cada potença els quatre personatges del Tetramorf. Tenim l'exemple del Roser de Sant Joan de les Abadesses (M.S.J.A.).

Se'ns fa difícil atribuir el treball concret d'aquesta Majestat a una escola determinada. És possible que la seva autoria fos el treball d'un tallista local, influït pel taller de Ripoll. Segons la policromia i el tallat de la fusta hom pot datar-la de mitjans segle XII.

Antoni Noguera Massa

PAGANISME I DEVOCIONS POPULARS

Les noves creences del cristianisme avançaven per camins més fàcils amb els mercaders i els vianants, però enrere hi havia extenses comarques muntanyenques per cristianitzar. Per a la llengua llatina, aquestes vastes contrades eren el *pagus*. Els primers cristians donaven el nom de paganisme al conjunt de creences ancestrals. Cal dir que, evidentment, el nom de pagès està relacionat amb el de *pagus*.

El cristianisme no pot arribar a molts d'aquests indrets de pagès. Ha de pactar amb el paganisme si vol que s'acceptin o es propaguin les noves doctrines. La creença més remota de la humanitat és la de la deessa mare, que segons els diversos llocs va tenir noms distints: a les terres de Bianya, que són terres de confluències d'aigües i d'assentaments cèltics, seria la deessa ANA i posteriorment la deessa ISIS, de procedència egípcia. Amb l'arribada del cristianisme, ANA és assimilada i es confon amb santa Anna, mentre que el culte a ISIS deixa pas a la nostra entranyable devoció a Maria, mare de Jesús.

Al Museu Episcopal de Vic es guarda una marededéu romànica, de fusta, naturalment, que duia encastada en la seva part posterior una deessa mare pagana. És evident, doncs, que en alguns indrets el culte a Maria va coexistir amb altres cultes pagans fins ben entrada l'edat mitjana.

Les divinitats femenines estaven vinculades a les aigües i a la terra, és a dir, a tot el que feia referència a la fertilitat. Les divinitats masculines, en canvi, es relacionaven amb la llum i els coneixements. A les comarques d'influència cèltica era conegut el déu LUG o LUX. Era el déu de la llum, coneixedor de tots els oficis: portava ales i quan convenia feia de missatger. Posteriorment, amb l'arribada d'expedicions gregues i romanes és substituït successivament per Hermes i Mercuri, els dos déus alats, fins que el cristianisme introdueix definitivament el culte a l'arcàngel sant Miquel, dotat també de dues ales.

Els bianyencs, cada tardor, el dia del aplec, pugem a la capella de sant Miquel del Mont. La situació d'aquesta muntanya fa creure que era un bon punt d'observació i de transmissió de missatges, des de la costa fins a l'actual Ripollès. L'existència, junt a la capella, d'uns fonaments atribuïts a una antiga torre de vigilància, ens ho confirma. LUG o LUX era, com s'ha dit, el déu de la llum, el déu simpàtic i bon artesà que coneixia tots els oficis, especialment els que requerien bona vista i bona llum. Amb la introducció del cristianisme, arribà la devoció a sant Lluç, que era també un home de molts oficis, puix era metge, pintor i escriptor.

Els déus pagans podien, però, tenir diversos aspectes: el masculí i el femení, el bo i el dolent. I calia trobar un advocació femenina, de manera que santa Llúcia va pujar als altars i és patrona de modistes i picapedrers, com també de tots els oficis que requereixen tenir una bona vista i una bona llum. I al final de la tardor, el dia de l'aplec, des dels plans de Bianya pugem a l'ermita de Santa Llúcia de Puigmal, tot pregant per la salut dels nostres ulls.

Però, tal com hem dit, LUG tenia també un aspecte dolent. Era molt orgullós; orgullós dels seus coneixements tècnics en totes les arts i oficis; orgullós de la llum que sempre l'envoltava. I l'orgull és un gran pecat. Per això, per la seva supèrbia, LUG va ser precipitat als abismes de l'infern i ara és el dimoni Llucifer, capdavanter de tots els diables.

I ja sempre més, sant Lluç serà el patró dels pintors i dibuixants i santa Llúcia ho serà de modistes i picapedrers. Lucifer cremarà a l'infern, però per Nadal pujarà als escenaris i lluitarà allà amb sant Miquel, expressament baixat del cel, per a alegrar i divertir tots els infants en les històries dels nostres tradicionals pastorets.

Joan Godori Moragas

HEM REBUT

La revista *Taüll* núm. 8, publicació trimestral, del Secretariat Interdiocesà de custòdia i promoció de l'Art Sagrat de Catalunya.

El llibre *Lambard* d'estudis d'art medieval volum XIV 2001-2002 d'*Amics de l'Art Romànic*, filial de l'Institut d'Estudis Catalans.

El Butlletí de *la Asociación Española de Amigos de los Castillos*, de març 2003. A la qual el vicepresident Executiu de l'associació és el Sr. Amat, el de Relacions Públiques és el marquès de Vallgornera i la Delegada de conferències i cursos és la Sra. Montserrat del Pozo, tots ell membres d'*Amics de Besalú*.

La circular núm. 214 d'*Amics de l'Art Romànic*, filial de l'Institut d'Estudis Catalans

El darrer butlletí de divulgació i informació d'*Amics de l'Art Romànic del Bages*.

“Els Goigs del Pla de l'Estany, el Collell i Rocacorba” volum I, editat pel Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles, amb el patrocini del Patronat Francesc Eiximenis de Girona.

ACTIVITATS DEL TRIMESTRE ANTERIOR

Sortida a Santa Maria de l'Estany, Santa Maria de Lluçà



Tal i com estava anunciat el passat 10 de maig vàrem anar a Santa Maria de l'Estany, visitant l'església, el claustre i el petit museu que hi ha al costat del claustre. El nostre president Sr. Noguera Massa, que ens va fer de guia, ens va explicar i comentar els diferents capitells que hi ha en l'esmentat claustre, així com de l'església. Abans de dinar paràrem a Oristà on visitàrem la cripta de l'església de Sant Andreu i el museu de la ceràmica. A la tarda visitarem Santa

Maria de Lluçà on el guia local ens acompanyà en el recorregut del temple i del petit claustre. La visita continuà amb visita de les pintures murals del segle XIV que es conserven en la mateixa església.

Sortida a Sant Pere de Juïgues, Santa Caterina d'Espasens i Castell d'Espasens



El passat 7 de juny, un petit grup de socis, vàrem visitar les ermites de Sant Pere de Juïgues i Santa Caterina d'Espasens i el castell d'Espasens. La Sra. Tura Clarà ens va donar unes petites referències sobre els jueus que habitaren Juïgues abans de l'any 888 i de la història del castell d'Espasens. L'alcalde de Vilademuls, molt amablement, ens acompanyà a la visita de l'ermita d'Espasens.

El passat mes de maig, es va dur a terme a la Sala Gòtica de la Cúria Reial, la cloenda d'un simposi mèdic sobre "La dermatologia tropical".

ACTIVITATS D'AQUEST TRIMESTRE

JULIOL

XII Seminari d'Art Romànic. A la sala Gòtica de la Cúria Reial.

- Divendres 11 a les 8 del vespre. Conferència a càrrec del Dr. Joan F. Cabestany i Fort “ La presència de Besalú a les Corts Catalanes”.
- Dissabte 12 a les 8 del vespre. Conferència a càrrec de la Sra. Immaculada Mir del Pozo “ La fi de la gran casa monàstica de Sant Pere de Besalú” .
- Diumenge 13 a les 8 del vespre. Conferència a càrrec del Dr. Antoni Noguera “El pelegrinatge medieval i la seva incidència a Besalú”.

Dia 26, anada al monestir de Poblet amb autocar.

Sortida a 2/4 de 8 del matí de davant la gasolinera Petrocat (polígon industrial Pla de Baix), i a les 8 de davant les escoles de Besalú
A la tarda visita guiada al poble medieval de Montblanc.

AGOST

Dia 30 excursió amb 4x4 a l'alta Garrotxa

Sortida a les 9 del matí del parador de Castellfollit de la Roca.
Visitarem l'ermita de Sant Cristòfol de Beget i el castell de Rocabruna.

SETEMBRE

Dissabte dia 20, anada amb autocar al monestir de Fontfreda, casa mare de Poblet.

Sortida a 2/4 de 8 de la gasolinera Petrocat (polígon industrial Pla de Baix) i a les 8 de davant les escoles de Besalú.
A la tarda visita guiada al monestir benedictí de Santa Maria de la Grassa.

Nota important: Per les sortides amb autocar cal apuntar-se 15 dies abans als tels: 972 26 16 94 i 629 66 35 93. Les places son limitades

RESTAURACIONS A LA VILA DE BESALÚ

Església de Sant Pere

El dia 17 d'abril de l'any 1959 es feren les primeres gestions per aconseguir d'envoltar l'església de Sant Pere, que exigia la compra i enderroc de la casa adossada a l'absis, així com la restauració del mateix absis tal com avui el veiem.

El desembre de 1963, la Diputació Provincial es va fer càrrec de la compra de l'esmentada casa (90.000 pts.). Gestionaren l'afer l'Oliva Prat com a representant del Patrimoni Artístic i el Dr. Damià Estela.

L'any 1977 es va celebrar el mil·lenari de la fundació d'aquesta església monacal per iniciativa d'*Amics de Besalú*, conjuntament amb la Parròquia i l'Ajuntament.

El dia 6 d'octubre, amb molta solemnitat, es van celebrar els actes commemoratius, amb l'assistència del Sr. Bisbe, l'Abat de Montserrat, el de Solius i el d'Encalat (França) que concelebraren la Santa Missa. A la tarda donà un erudita conferència Dom C. Baraut, benedictí de Montserrat, finint els actes amb un concert.

Antic Hospital de Sant Julià

L'any 1964, l'alcalde Martirià Costa, mitjançant els acords dels plens municipals, oferí l'edifici de l'Antic Hospital de Sant Julià, que es trobava en lamentable estat d'enderroc, a *Amics de Besalú*, a fi que promoguessin la seva restauració i la posterior instal·lació d'un possible museu de Besalú.

Immediatament, l'1 d'octubre es dirigí un escrit a la Direcció General del Patrimoni Artístic i a la Diputació de Girona, per recaptar ajuda econòmica per aquesta restauració. L'any següent, l'arquitecte de Patrimoni, Sr. Ferrand, presentà a *Amics de Besalú* el projecte i el pressupost, i es va iniciar la primera etapa de les obres.

L'any 1976 s'hi esmerçà una quantitat important de diners procedents del tercer premi de "L'any Europeu del Patrimoni Arquitectònic 1975" concedit a *Amics de Besalú*. L'any 1978 es va fer el segon tram de la teulada i es va netejar l'interior, unificant en una sola nau el que fou antigament la capella, i, al darrere, l'hospital.

En aquell moment, l'Ajuntament i el seu Batlle Sr. Juanola, en un ple del dia 25 de febrer revocaren els acords anteriors i l'edifici passà novament a ser propietat de l'Ajuntament. El projecte del museu quedà frustrat i ho és encara.

L'any 1980, malgrat tot, Amics de Besalú reiteraren la demanda d'ajuda per a Sant Julià i es el propi Sr. Freixes Camps que, en nom de la Diputació, va concedir dos milions de pts., pensant encara que es destinarien al museu.